

GUNNAR JERVAS:

Bör vi hjälpa Gorbatjov – och i så fall hur?

Vad blir följden av de krafter som Gorbatjov släppt lösa i Sovjetunionen?

För svensk del bör vi rimligen undvika att göra om det misstag som västmakterna gjorde under 70-talets avspänning, dvs pumpa in massvis med pengar i öststaternas existerande beslutsapparater. Sovjetekonomin tycks nu ha hamnat i ett mellanläge där den varken låter sig styras av planer eller marknadskrafter.

Sverige borde därför koncentrera sig på t ex de baltiska staterna och ta emot några hundra företagsledare per år och ge dem ekonomutbildning. Då skulle många goda kontaktpunkter skapas liksom en mera affärs-mässig miljö.

Gunnar Jervas är docent vid Åbo Akademi och laborator vid FOA.

För ett par år sedan pryddes framsidan på The Economist av en frodig björn, överhöljd med i väst vanliga konsumtionsartiklar. Bilden illustrerade en då vanlig uppfattning – man trodde, eller hoppades, att Gorbatjovs reformpolitik rätt snart skulle frambringa ett sovjetsamhälle av västerländsk överflödstyp.

I dag höjs i stället röster som säger att Gorbatjovs reformer visserligen varit välmenade, men ingalunda tillräckliga. Om situationen i Sovjetunionen inte snabbt förbättras skulle Gorbatjovs fortsatta maktinnehav vara hotat, och som en följd härav, fortsatta reformer. Vi i Väst borde därför hjälpa Gorbatjov, såväl materiellt som symboliskt. Framstående anhängare av hjälpteorin föreslår exempelvis att man bör tilldela sovjetledaren Nobels fredspris.

Karriären återspeglar personligheten

Är denna välvilliga bild av Gorbatjov verkligen väl underbyggd? Bedömer man honom efter hans uttalanden framstår han onekligen som en stor fredsvän och idealist. Problemet med detta kriterium är emellertid att politiker ofta säger det de tror att auditoriet vill höra, och inte vad de faktiskt tycker och tänker.

En bättre fingervisning om vad Gorbatjov egentligen går för kan man få genom att granska hans hittillsvarande karriär. Kom ihåg att han är uppväxt i – och med enastående snabbhet – tagit sig upp genom den enorma makthierarki som den sovjetiska partiapparaten utgör. Vad krävs det för egenskaper för att lyckas med ett sådant konststycke? Säkert både

intelligens och energi. Samtidigt måste man nog förutsätta att en snabbklättrare i denna maktdjungel knappast kan låta sig besväras av några mer omfattande moraliska restriktioner.

Vanligt är att man tillskriver Gorbatsjov äran för det sovjetiska uttåget ur Afghanistan. Säkert spelade han en stor roll i sammanhanget. Betyder inte detta att han tagit avstånd från allt vad militära tvångsmetoder heter? Knappast. Den minnesgode erinrar sig säkert att Moskva efter Gorbatsjovs maktövertagande först trappade upp sina militära operationer i Afghanistan. Då dessa inte gav avsett resultat kom beslutet att den sovjetiska krigsmakten skulle dra sig tillbaka. Gorbatsjov verkar med andra ord ha gjort nödvändigheten till en dygd. Att inte visa stor försiktighet och realism i umgänget med en supermakt vars ledare visat så stor förfarenhet i konsten att laga efter lägenhet ter sig för mig närmast dumdrigt.

Debet och kredit i Sovjetunionen

Låt oss därefter granska resultatet av Gorbatsjovs agerande. Är det verkligen riktigt att sovjetledaren utträttat så mycket gott som det sägs? Och vad blir egentligen följden, på lite sikt, av de krafter han släppt lösa?

De allra flesta västerlänningar anser nog att Gorbatsjovs Glasnost-politik utgör ett stort framsteg. Så tycker säkert många sovjetmedborgare också, särskilt de intellektuella, som ju är beroende av ett öppnare klimat. Möjligt är emellertid att det finns en hel del sovjetmänniskor som i dag saknar den entydighet som tidigare gav stabilitet åt deras tillvaro. Hur stor vikt man bör tillskriva sistnämnda förhål-

lande kan naturligtvis diskuteras. Troligen är ökad komplexitet ett pris som måste betalas för en ökad frihet.

Vad man inte kan bortse ifrån är emellertid att den vanlige sovjetmedborgaren i dag, fyra år efter Gorbatsjovs tillträde, på intet sätt uppnått en rimlig materiell standard. Enligt många bedömare har de materiella levnadsvillkoren i Sovjetunionen faktiskt försämrats under senare år, och det är svårt att se någon ljusning. Gorbatsjov har rört om ordentligt i systemet med sin Glasnost och sin Perestrojka, men han har inte förmått ta de steg som är

Sovjetekonomin tycks ha hakat upp sig i ett olyckligt mellanläge, där den varken låter sig styras av planer eller marknadskrafter.

nödvändiga för att skapa en effektiv produktion och distribution av väsentliga livsförnödenheter. Hyllorna gapar tomare än på länge. I själva verket tycks sovjetekonomin ha hakat upp sig i ett olyckligt mellanläge, där den varken låter sig styras av planer eller marknadskrafter.

Efter Gorbatsjovs tillträde har de nationella motsättningarna som bekant börjat stiga till ytan. Skulle sovjetledningen visa sig oförmögen att skapa bättre levnadsförhållanden kan fler och fler nationaliteter, inte bara de baltiska, komma att inrikta sig på en direkt lösgöring från Moskva. I så fall kan man inte utesluta uppkomsten av väpnade konfrontationer mellan centrum och periferi inom sovjetväldet.

Hotfulla svallvågor

Nu skall man inte glömma bort att det ute i delrepublikerna finns en hel del obehagligt farliga vapen som kan tänkas falla i händerna på olika befrielse rörelser. Till och med kärnvapen skulle kunna byta ägare. Synnerligen intrikata avskräcknings- och påtryckningssituationer skulle i så fall kunna uppstå, där utlösta hot allvarligt kunde skada omgivande grannstater (radioaktivt nedfall!). Naturligtvis kan det just skisserade scenariot sägas vara

Under dessa omständigheter framstår ett återförenat Tyskland som ett logiskt nästa steg.

mindre sannolikt. Mot detta kan emellertid invändas att historien visat sig besitta en icke oäven förmåga att realisera just osannolika händelseutvecklingar.

Utvecklingen i de så kallade satellitstaterna har hittills varit ojämn, så till vida att Ungern och Polen tagit täten i förändringsprocessen, medan Östtyskland och Tjeckoslovakien slagit till bromsarna. En icke-kommunistisk regering håller på att etableras i Warszawa. Inom en inte alltför avlägsen framtid kommer Budapest förmodligen att vandra samma väg. I sanning omvälvande förändringar! Varje uppriktig anhängare av demokrati i västerländsk mening kan inte undgå att ge Gorbatsjov en eloge för att han så påtagligt påskyndat denna process.

Men vad händer sedan? Av mycket att döma kommer det i längden inte att lyckas för DDR och Tjeckoslovakien att ställa sig vid sidan av den östeuropeiska demokratiseringsprocessen, särskilt om

man förutsätter att Moskva skulle ha utmönstrat Brezjnevdoktrinen. Så långt allt gott och väl. Antag alltså att Östtyskland skulle dras med i den demokratiska processen. Om östtyskarna fick full valfrihet ter det sig inte otroligt att de skulle eftersträva en utveckling av västtysk typ. Hitills har DDR försökt legitimera sig som en socialistisk mönsterstat. Men vad skulle egentligen motivera existensen av en liten tysk stat, vägg i vägg med en betydligt större och mer framgångsrik sådan, om de ideologiska skillnaderna tonade bort? Inte mycket. Under dessa omständigheter framstår ett återförenat Tyskland som ett logiskt nästa steg.

Redan i dag är Förbundsrepubliken den starkaste staten i Centraleuropa, och ett nytt Stortyskland skulle bli än mer dominerande. Knappast någon av grannstaterna önskar sig en sådan utveckling. Men vem skall kunna hindra den så länge Moskva är fullt upptaget på hemmaplan? Knappast USA. Snarare skulle nog amerikanerna ta tillfället i akt att komma tillrätta med sina underskott genom att trappa ned sin militära närvaro i Europa. Frankrike och England skulle säkert vilja, men inte kunna, stoppa en tysk återförening. Och om den inte kunde stoppas, vilka gränser skulle ett pånyttfött Stortyskland göra anspråk på i öst? Kom ihåg att Tysklands gränser för inte alltför länge sedan gick långt inne i det som idag är Polen . . .

Bristande samsyn i väst

Låt oss summera. Gorbatsjov har gjort en hel del berömvärda insatser. Men samtidigt har han släppt loss krafter som för miljoner människor ter sig minst sagt

oroande. De mer långsiktiga effekterna av hans agerande är så tvetydiga att ansvarfulla politiker i Väst säkerligen gör klokt i att noga överväga varje åtgärd som påverkar utvecklingen i Öst. Oreflekterad aktivism skulle bara göra ont värre. Vad som behövs är ett synnerligen selektivt program, baserat på en noggrann konsekvensanalys.

Hur ser då västvärldens agerande gentemot Öst egentligen ut? Västtyskarna driver redan i dag ett sjuttiofem företag tillsammans med ryssarna, s k joint ventures. Många nya planeras. Helmut Kohl och Michail Gorbatsjov undertecknade nyligen elva bilaterala avtal. Västtyskarnas aktivitetsnivå är i själva verket så hög att fransmännen börjat dra öronen åt sig. I Frankrike fruktar man att tyskarna håller på att återupprätta sin traditionella inflytelsesfär i Öst. President Mitterand har redan reagerat med en mer aktiv fransk östpolitik. Vad beträffar USA är det riktigt att amerikanerna visat återhållsamhet när det gäller att pumpa in nya pengar i östländerna. I sammanhanget bör man emellertid komma ihåg att den amerikanska ekonomin av i dag, med sina väldiga underskott, har en betydligt lägre biståndskapacitet än tidigare. Washington har kanske inte så stort val.

Enligt min uppfattning gör man det litet för enkelt för sig om man beskriver västvärldens politik gentemot Öst som passiv, förorsakad av överdriven misstänksamhet mot Sovjet. Det främsta felet med västvärldens östpolitik, i den mån man kan tala om en sådan, är snarare att den inte grundas på någon genomtänkt samsyn. BRD agerar främst utifrån sina speciella östintressen, vilka särskilt Frankrike betraktar med stor misstänk-

samhet och försöker motarbeta. Detta är olyckligt, eftersom det kan bidra till att öka instabiliteten i en redan "skakad" region.

Kraftsamla det svenska biståndet!

För svensk del bör vi rimligen undvika att göra om det misstag som västmakterna gjorde under 70-talets avspänning, det vill säga pumpa in massvis med pengar i öststaternas existerande beslutsapparater. Tillståndet i dessa stater visar att de, tillsammans med en del "progressiva"

Ansvarsfulla politiker i Väst gör klokt i att noga överväga varje åtgärd som påverkar utvecklingen i Öst.

u-länder, toppar ligan över effektiva förslösare av finansiella och materiella resurser. Som bekant förmår flera öststater inte ens betala räntorna på sina utlandslån.

Uppslag till lämplig utformning av det svenska biståndet kan i stället hämtas från EG-kommissionen. Den har av toppmötet i Paris (G7) fått i uppdrag att samordna västvärldens bistånd till Polen och Ungern. En idé som kommit upp i detta sammanhang är att föra över en del av EG:s livsmedelsöverskott till Polen, där det skulle köpas av polackerna för lokal valuta. Intäkterna skulle sedan satsas på en strukturreform av det polska jordbruket. Vårt bilaterala bistånd bör likaledes vara strukturförändrande. I annat fall riskerar vi bara att livstidsförlänga ett gammalt uttjänt system — och därmed göra pinan längre.

I dessa dagar talas mycket om att upp-

rätta gemensamma företag med öst-länderna. Nu skall man komma ihåg att sk joint ventures blivit något av ett modeord, och därför bör betraktas med en viss skepsis. Svenska affärsmän som ger sig in i sådan verksamhet i öst måste räkna med att råka ut för en hel del enerverande problem. Svårigheter brukar exempelvis dyka upp i samband med revision och

Det främsta felet med västvärldens östpolitik är snarare att den inte grundas på någon genomtänkt samsyn.

valutaöverföring. Ja, inte ens telenätet fungerar tillfredsställande. För övrigt saknar Sverige fortfarande ett investerings-skyddsavtal med Sovjetunionen.

Betingelserna för gemensamt företagande i öst är med andra ord inte särskilt goda. Vad vi i nuläget borde koncentrera oss på är att låta östmänniskor genomgå ekonomutbildning i Sverige. Om vi på detta sätt utbildade några hundra företagsledare per år skulle detta tämligen

snabbt skapa många goda kontaktpunkter och en mer affärsmässig miljö på östsidan. Därefter skulle det troligen gå betydligt bättre att börja driva gemensamma företag.

Till slut måste man komma ihåg att Sverige är ett litet land med begränsade resurser. För att inte plöttra bort oss helt bör vi välja ut en region där vi koncentrerar huvuddelen av våra resurser. Det bör vara ett område där vi har så många komparativa fördelar som möjligt, exempelvis de baltiska staterna. Med dem har vi sedan gammalt goda relationer, de ligger geografiskt bra till och Sverige är faktiskt beroende av dessa länder i flera avseenden. De miljösatningar som vi skulle få ut mest effekt av, per krona räknat, ligger förmodligen på andra sidan Östersjön! Och det behövs inte särskilt mycket fantasi för att inse att ett demokratiskt och välutvecklat Baltikum, där svenska företag verkade i full frihet, kunde lämna ett bra bidrag till Sveriges säkerhet. Vilka militära operationer av någon omfattning skulle kunna starta från sådana "svenskygder" utan att det kom till vår kännedom?